

OLÁH SÁNDOR

Románok asszimilációja a Székelyföldön

(Esettanulmány)

Asszimiláción többnyire a nyelv váltás bekövetkeztét értik: azt a társadalmi jelenséget, amikor egy közösség nyelvileg azonosul a környező többségi társadalommal. Az asszimiláció azonosítása a nyelv váltás folyamatával, valamint a nyelv szerepének túlhangsúlyozása az etnikai azonosság ismérveként a XIX. századi kultúrnacionalizmus eszmei terméke. Az interetnikus kapcsolatok kutatói szerint az asszimiláció összetett folyamat, számos egymást követő, egymásra épülő szakaszból áll. Szemléletükben a nyelv váltás korántsem jelent etnikai integrációt. Az etnikai identitásnak a nyelv csak egyik eleme, az asszimilálódást a nyelv váltással azonosítani és ennek mértéke szerint megítélni a problémakörnek csak egyik szeletét jelenti. Egy etnikai közösség asszimilációja kulturális adaptáció, olyan több szakaszból álló folyamat, amelyben a kulturális kódok, társadalmi szerkezeti jellemzők, érzelmi sajátosságok keveredése, bonyolult egymáshoz idomulása megtörténik. A többlépcsős folyamat nem is mindig egyirányú, visszalépések is előfordulhatnak, sok esetben külső behatások következményeként. A befogadó társadalom informális szerveződéseiben való teljes elvegyülést, láthatatlanná válást úgynevezett akkulturációs szakasz, a befogadó közösség nyelvének átvétele, az alapvető kulturális kódok elsajátítása előzi meg, majd szerkezeti, társadalmi integráció követi, amikor a nyilvános kapcsolatrendszerekben túlsúlyba kerülnek az integráló mechanizmusok a szembenállók ellenében (Gyáni 195_105.; Pázmándy 1992:39.).

A román eredetű népesség jelenlétét a Székelyföldön már a XVI-XVII. század fordulójáról fennmaradt történeti források bizonyítják. A Székely Oklevéltár kötetében ebből az időszakból falvakban, jobbágytelken élő vagy állattenyésztéssel foglalkozó román származású lakosságról, illetve a székelyek és a fogarasi románság gazdasági kapcsolattartásáról vannak adatok.¹ A megtelepülő és a feudalizmus évszázadaiban a többségi magyar környezetbe asszimilálódó román lakosság nyelv váltásának időbeni folyamatáról csak adalékokat ismerünk, mint ahogy feltáratlanok azok a hatásmechanizmusok is, amelyek a helyi magyar többségi környezet és a betelepülő más etnikumú népesség között az utóbbiak beolvadásánál működtek.² Jobbára csak a végeredmény ismert: a XIX. század második felében a székely székekben jelentős volt a nyelvileg asszimilált, román származású lakosság aránya. Orbán Balázs a román eredetűnek tartott görög katolikus és görögkeleti vallású népességet „keleti székelyeknek” minősíti, „mivel ők magukat is annak tartják, mivel egy árva szót sem tudnak oláhuul” (Orbán 1868:15.). A Habsburgok magyarelles beolvasztási politikájával vitatkozó Orbán elveti a felekezeti hovatartozást alapul vevő nemzetiségi besorolást, és a népszámlálásokban „magyarsikkasztást” mutat ki.

Az interetnikus kapcsolatok kutatói ma az etnicitást a társadalmi viszonyokban kimutatható jellegzetességként értelmezik. Az etnikus identitás tartalmának valamely népesség esetében a közös származástudatot, a szociokulturális kölcsönösségeket, az öndefiníciót és a másoktól való meghatározásra épülő kollektív azonosságtudatot tekintik (Heckmann 1992:18.). E megfontolásokat figyelembe véve ma fenntartásokkal kezelendő az anyanyelvet az etnicitás kizárólagos ismérveként tartó szemlélet. Esetünkben felvetődik a kérdés, hogy a XIX. század közepén a székely többségi lakosság a falvak helyi társadalmában hogyan viszonyult a nyelvileg nemzedékek óta beolvadt, de felekezeti különállását tömegesen megtartó és a helyi történeti

hagyomány szerint román eredetű népességhez. Megkülönböztetés nélkül „sorozta-e” maga közé az idegen eredetű, de magyarul beszélő családokat - mint azt akkor a kívülálló értelmiségi állította -, vagy a származás befolyásolta a lokalitás társadalmi színterein az egyének és mikrocsoportok közötti kapcsolattartást is? Dolgozatunk ezt vizsgálja - mikroszinten - egyetlen, vegyes származású lakosságot magába foglaló udvarhelyszéki település, Homoródalmás példáján, ahol a múlt századi népszámlálások adatai szerint a széki falvak közül a legnagyobb lélekszámú görög katolikus népesség élt.

A katolikus vallást államvallássá fejleszteni kívánó új politikai irányzat a XVII-XVIII. század fordulóján életre hívta a görögkeleti vallású románság egy részének egyesülését a római egyházal. Az unió megosztotta az erdélyi románok különböző rétegeit, az egyházi javak elosztása hosszú időre viszályokat, feszültségeket szült. A bécsi kormány végül 1761-ben elrendelte a görög egyesült és nem egyesült valláson lévők összeírását és az egyházi javak tulajdonjogának rendezését. Ez az összeírás tájékoztat először a megelőző időkben Udvarhelyszék területére betelepült román eredetű lakosság számbeli arányairól: a szék „102 községének (három falu: Kisfalud, Szent Tamás, Lókod kivételével) mindenikében találtak 1-2, néhol 10-20, 8 faluban 20-nál több” román családot (Jakab-Szádeczky 1901:479.), összesítve az adatokat 378 görög egyesült vallású család és 405 nem egyesült élt ekkor a székben. Százegynéhány év múlva Orbán Balázs is ezeken a településeken találja a legnépesebb, felekezeti hovatartozása alapján román eredetűnek tartott lakosságot (Orbán 1868:15-17.). A vizsgálat terepén folytatott eddigi kutatásaink alapján (Oláh 1993) a következő társadalomtörténeti tényekkel számolhatunk:

- A faluba valamikor, a feudalizmus évszázadaiban jelentékeny román származású népesség költözött be, melynek a különböző népszámlálások adatai alapján az összlakosságon belüli legmagasabb aránya körülbelül 20 százalék lehetett.
- A beköltöző népesség helyben maradt, beolvadt és integrálódott a falu társadalmába. A nyelvváltás folyamatáról a ma élő legidősebb emberek történeti emlékezete nem őrzött meg semmiféle adalékot. A századelőn születettek sem hallottak elődeiktől arról, hogy azok a román nyelvet használták, ismerték volna. Írásos források hiányában a nyelvváltás folyamata vizsgálatunk színhelyén rekonstruálhatatlan.

Az etnikai származástudatot századunk első feléig a helyi szóbeli történeti hagyomány és a román származásúnak tartott lakosság felekezeti különállása - a görög katolikus vallás - őrizte meg. A század első évtizedeiben a különböző eredetű etnikai népesség közötti határ lebomlóban lévő mentális-szimbolikus konstrukcióként élt a helyi társadalomban. Ezt a még létező mentális konstrukciót lehetett külső - politikai célokat követő beavatkozással aktivizálni századunk harmincas éveiben; helyi feszültségeket gerjesztve.³

Demográfiai tényezők

A hivatalos népszámlálásokat megelőző időszakból a faluban élő román eredetű családokról csak jelzéseink vannak. Először 1600-ból maradtak fenn erre utaló adalékok. A helyi írásbeliségben is fellelhető néhány, a XVIII. század közepéről származó adat, a korábban letelepült román származású családokról. „Buni Pal olanak it laktaban adtam egj veka buzát költsön maga embersegere” - jegyzi fel 1750-ben Gothárd Péter almási „nemes személy”, ugyanő a család birtokában lévő szénafüvek határainak leírásánál említi 1755-ben „őz eresztőbe az Jonas Andras helyin alol” levő kaszálóját (az almási Juon családok a mai napig ezen a határrészen birtokolnak kaszálókat).⁴ 1774-ben a Gothárd család Ráduly Jánosnál zálogban lévő

földet vált vissza. Ilyen adatok vannak még 1775-ből és 1797-ből, és arra utalnak, hogy a román eredetű családok ekkor már hosszabb ideje éltek itt, nyelvileg beolvadtak a többségi környezetbe (vagy még két nyelvet használtak?):

A település népességi és társadalmi viszonyairól a XVIII. század első felében a katonai lustrák adatai és az egyházi feljegyzések tájékoztatnak. „Az 1721-ben készült összeírás tanúsága szerint a faluban 12 nemesi, 37 jobbágy, hét zsellér, 105 taksás-szabados és 36 egyéb, összesen 197 háztartás volt” (Hermann 1993:17.). Az unitárius egyháznál fennmaradt *Libellus*, a püspöki visitációk jegyzőkönyveiben a XVIII. század végétől kezdik feljegyezni az eklézsia híveinek létszámát, nemét és társadalmi jellemzőit:

Év	1789	1790	1791	1792	1793	1794	1795	1797
Fő	909	913	920	945	884	907	931	913

Ha összevetjük az unitárius hívek 1789-ben feljegyzett létszámát a falura vonatkozó 1784-1787-es népszámlálási⁵ adatokkal, a különbség 80 háztartásban körülbelül 230-240 személy, vagyis az összlakosság körülbelül 20 százaléka - az itt élő más vallásúak hozzávetőleges létszámáról tájékoztat. A más vallásúak nagy többsége a faluban a tárgyalt időszakban végig görög katolikus volt. A következő néhány évtizedben, a XIX. század közepéig jelentős népességyarapodás mutatkozik.

Az 1850-es népszámlálás első alkalommal vette számba az erdélyi lakosság nemzetiségi és felekezeti megoszlását. A falura vonatkozó adatokból kitűnik, hogy a többségi unitárius lakosság 1789-1850 közötti gyarapodása messze elmarad a más vallásúak létszámának növekedésétől:

Év	Unitárius	Más vallású
1784-1787	-	246
1789	909	-
1850	1191	523
Növekedés százalékban	31,0	112,6

A különböző felekezetűek szaporulatában mutatkozó jelentős különbséget, véleményünk szerint, két körülmény is magyarázza. Egyrészt az 1850-es népszámláláskor rögzítették először a faluban élő cigányok (144 fő) és németek (10 fő) létszámát, másrészt a két népszámlálás között eltelt emberöltőnyi időszakban feltehetően folytatódott a betelepülés (ennek társadalmi hátterét főként a XIX. század elején, a faluhatáron földdel rendelkező úgynevezett külsőbirtokosok jelentették, akik földjeikre jobbágyokat is telepítettek). 1850 után már pontosan nyomon követhető a település demográfiai és felekezeti viszonyainak alakulása.⁶

Anyanyelvi és nemzetiségi megoszlás

Év	Román	Magyar	Német	Egyéb	Zsidó	Cigány	Összesen
1850	291	1269	10	0	0	144	1714**
1880	67	1764	8	82	0	0	1921*
1890	0	2041	0	0	0	178	2041*
1900	1	2214	2	0	0	0	2217*
1910	0	2379	2	0	0	0	2381*
1920	274	2131	0	31	31	0	2436**
1930	42	2097	0	10	10	0	2149*
1930	444	1646	7	52	14	38	2149**
1941	0	2671	0	1	0	1	2672*
1941	1	2661	0	10	5		2672**

Regio . Kisebbség, politika, társadalom 1998. 9. évf. 2.sz.

1956							2490*
1966	70	2117	0	15	0	15	2202*
1966	74	2113	0	15	0	15	2202**
1977	11	1712	0	58	0	58	1781**
1992	1	1533	0	0	0	0	1534**

* anyanyelv szerint; ** nemzetiség szerint

Felekezeti megoszlás

Év	Ortodox	Görög katolikus	Római katolikus	Református	Evangelikus	Unitárius	Összesen
1850	0	431	82	10	0	1191	1714
1880	1	394	85	12	1	1416	1921
1890	0	332	52	8	0	1636	2041
1900	0	363	100	11	9	1715	2217
1910	0	344	101	13	3	1884	2381
1930	1	292	86	25	2	1663	2149
1941	0	30	195	47	1	2351	2672
1992	1	0	194	19	1	1313	1534

A nemzetiségi hovatartozást jelző adatok rapszodikus változásait a mindenkor hatalom politikai szándékai alakították. A szakemberek kimutatták a Bach-korszakban végrehajtott népszámlálás magyarellenességét (1850. évi 1994:16.). Ez a tendencia jó néhány udvarhelyszéki település esetében is megállapítható, ahol a görög katolikus híveket az összeírók akik között jelen volt minden felekezet lelkésze - teljes létszámban beírták a román nemzetiségűek rovatába. A felekezeti és nemzetiségi hovatartozás hajszálpontos egybeeséséből arra következtetünk, hogy a nemzetiséget az összeírók az említett településeken egyházi nyilvántartások alapján rögzítették, a hovatartozás egyéni kinyilvánítására nem került sor. Másfelől viszont vizsgálatunk színhelyén bizonyítható tény - a XIX. század első Felének adóösszeírásaiból és az egyházi anyakönyvek névanyagából -, hogy a görög katolikus hívek nagy többségének családneve román származásra utal. Ugyanakkor közülük egyesek mára XVIII. század végén beolvadtak a többségi társadalomba. Nemcsak nyelvi azonosultak, hanem társadalmi integrációjuk is olyan mértékű volt, hogy áttértek a többségi unitárius vallásra. A más felekezetűek és a különböző etnikai származású csoportok közötti határok azonban távolról sem bizonyulnak olyan élesnek és átjárhatatlannak, hogy például a felekezeti hovatartozást teljes mértékben azonosítani lehetett volna a nemzetiséggel.

A vizsgált folyamat rekonstruálásakor a különböző etnikumok számarányának becslésénél azonban más nyilvántartások hiánya, illetve a tendenciózus összeírások pontatlansága miatt támaszkodnunk kell a népszámlálás felekezeti adataira is.

Az 1850-től rendszeresített népszámlálások azt mutatják, hogy a faluban 1850-1910 között 25 százalékról 14,4 százalékra csökkent a görög katolikus lakosság aránya. Ugyanebben az időszakban a falu 28 százalékos népességszaporulata mellett az unitáriusok 36,7 százalékos gyarapodása konstataálható. Ez a különbség részben már a görög katolikusok és házassággal a faluba kerülő más vallásúak felekezetváltásának mértékét jelzi.

A település határában található természeti-gazdasági erőforrások és a folytatott termelési mód sajátosságai kedvező feltételeket teremtettek hipotézisünk szerint - a főleg gazdasági indítékú bevándorláshoz a feudalizmus évszázadaiban. A Kishomoród menti falvak közül a múlt századi nyilvántartások szerint Almásnak volt a legkiterjedtebb művelés alatt álló területe (szántó- és kaszálóbirtoka), valamint legelője és erdeje (Zepeczánér 1993:12.), és itt volt a legmagasabb az egy családi gazdaságra számított átlagos birtoknagyság (25,63 hold).

Regio . Kisebbség, politika, társadalom 1998. 9. évf. 2.sz.

A havasokig felnyúló legelőkön kialakítható erdei, szállásoló életforma kedvezett az állattenyésztő - főleg juhtartó- román eredetű népesség megtelepedésének is. A XIX. századi adótabellák adatai alapján megállapítható; hogy a jobbágycsaládok gazdaságaiban átlagosan jóval több juhot tartottak, mint a szabadok (nemesek, lófők, gyalogok és libertinusok) gazdaságaiban- 1818ban például a következő volt a juh- és kecskeállomány megoszlása:

	Gazdaságok száma	Szám		Egy gazdaságra jut	
		Juh	Kecske	Juh	Kecske -
Szabadok	212	399	60	1,8	0,28
Jobbágyok	41	221	57	5,4	1,4

Az említett adótabellákon a különböző társadalmi kategóriák családnévanyagát vizsgálva megállapítható, hogy a nevük alapján román eredetűnek tartható családok csaknem kivétel nélkül jobbágyok. Figyelembe véve a XVIII. század elején kialakuló társadalomszerkezetet, feltételezzük, hogy a pásztorkodó-állattartó román eredetű etnikum kedvező, letelepedésre alkalmas gazdasági környezetet talált legkésőbb a XVI-XVII. század fordulójától a faluhatáron. A viszonylag nagyszámú aprójószágot tartó gazdálkodásmód ezekben a családokban nemzedékeken keresztül, mondhatni, napjainkig a környékbeli falvakhoz viszonyítva a legmagasabb maradt (Zepeczánér 1993:15.).

Az állattenyésztés kedvező feltételei mellett a kiterjedt erdőségeknek is szerepe volt a birtoktalan betelepülők létfenntartásában. A XVIII. század végétől a hamuzsírkészítés folyamatos tevékenységnek számított. Az egyházi jövedelmek nyilvántartásánál rendszeresen feljegyezték a „hammasoktól” bevételezett járadékokat. Nem találtunk adalékokat arra nézve, hogy ezt a foglalkozást a helyi birtokosok is folytatták volna.

Egy másik, betelepülést elősegítő tényező a falun kívül élő, külsőbirtokosok növekvő száma. 1818-ban 26, 1828-ban 30, 1846-ban 62 külsőbirtokos volt, a tulajdonukban lévő szántók és kaszálók területe is fokozatosan növekedett: 1846-ban 22,35 százalék szántó és 22,03 százalék kaszáló volt a kezükön (Hermann 1993:34.). A nagyobb birtokkal rendelkező külsőbirtokosok földjeikre jobbágyokat is telepítettek, sok esetben román származásúakat. A faluban fennmaradt írásos anyagban a külsőbirtokosról és telepített jobbágyairól gyakran együtt esik szó (például a már említett *Libellus*, 1789-ben „Galambfalvi Sándor József colonnusa Flora János”; „Ugron Pál ur colonnusa Sztojka János”). Azonban a XIX. századra nem koncentráldott nagyobb földbirtok egy tulajdonos kezében, a külsőbirtokosok nagy része a szomszéd falvakban élt, a tehetősebbek, ha nem maguk művelték az almási határon lévő földjeiket egy-két jobbágycsaládot telepítettek ide.

A szabad és jobbágycsaládok társadalmi helyzetéből következő vagyoni különbségeket a XIX. század elején a szántó- és kaszálóbirtok megoszlása a következőképp tükrözte:

	Gazdaságok száma	Egy gazdaságra jut összesen			
		Szántó	Kaszáló	Köböl	
				Szántó	Kaszáló
Szabad	212	1049,5	810,25	4,93	3,82
Jobbágy	41	162,5	100,75	3,96	2,45

Hermann 1993 i. m. adatai nyomán

A nem túl jelentős különbségek a két társadalmi réteg (és ezen belül az eltérő etnikai eredetű népesség) életvitelének közeledését, életformabeli hasonlóságát jelzik, előrevetítve azt a szociális állapotot, amelyben az elkülönülést jelző határok nem a társadalmi rétegződés és a birtokolható

anyagi javak mentén, hanem szimbolikus-mentális konstrukcióként élnek majd tovább a XX. század első felében.

Társadalmi környezet

Az 1614-es lustra alapján (Imreh-Pataki közlését használtuk 1979:180.) a falu társadalmi differenciáltsága a következő volt:

Családok száma	Főember	Szabad	Jobbágy	Zsellér
	1	55	34	3

Az említett forrásban összeírták a különböző jobbágykategóriákat: a faluban öt ősjobbágy, tíz konfiskált, tizenegy konfiskálás előtti, három konfiskálás utáni, öt külsőjobbágycsalád volt. A Mihály vajda bejövetele előtti ősjobbágyok, valamint a Báthori Gábor fejedelem idején konfiskáltak és a külsőjobbágyok jelenléte e függőségben élő népesség eltérő társadalmi-földrajzi eredetére utal. A lustra alapján összehasonlítva a szabad státusúak és a jobbágyok, zsellérek létszámát, azt tapasztaljuk, hogy a feudális kötöttségben élők aránya a két Homoród mentén jóval magasabb az udvarhelyszéki átlagnál.

Hangsúlyozva, hogy a társadalmi helyzet és az etnikai eredet két külön kategória, feltételezzük: nem véletlen egybeesés az, hogy azokban a falvakban volt a legtöbb jobbágya XVII. században, ahol a legtöbb görög katolikust írták össze a XIX. század közepén. Almáson ekkor a román eredetű családnevűek közül csak a Boérokot és a Rádulyokat találjuk a szabadok és az unitáriusok között, a más, román eredetre utaló nevűeket a „colonorum” kategóriába veszik nyilvántartásba az összeírók. Természetesen nemcsak ők vannak ekkor már a jobbágyrendűek között, hanem több, ide süllyedt közsékely család is.

Ma már csak töredékesen rekonstruálható az a társadalompszichológiai környezet, amellyel a faluba beköltöző idegen egyén vagy család találkozott. A fennmaradt írásos anyag - egyházi anyakönyvek - kevés közvetlen információt tartalmaz a különböző etnikai eredetű lakosság hétköznapi együttéléséről és a köztük levő kapcsolatokról. Az unitárius eklézsián a XVIII. század második felétől vezetett *Libellus*ban néhány utalást találunk a különböző felekezetűek közötti kölcsönösségekre. Az almási görög katolikusok- ebben az időben még nem lévén templomuk a faluban - az unitárius templomban harangoztattak halottaikért. A harangozásért fizetők neve szintén román eredetre utal.

Az egyháznak mint gazdasági intézménynek is szerepe volt a falu mindennapi életében. Így például pénzt kölcsönzött a rászorulóknak. Az adósok között rendszeresen szerepeltek olyan román származású családok is, amelyek nem voltak unitárius vallásúak. A XVIII. század végén épült új unitáriustemplomban a más valláson lévőknek is ülőhelyet jelöltek ki.

A házasságkötés első feltétele - ezt sose mulasztották el feljegyezni az egyházi anyakönyvvezetők -, hogy a házassági szándékukat az egyházi emberek előtt bejelentő fiatalok „vallást tesznek” arra nézve, hogy a „házassági szövetségek önkéntes s eröltetés nélkül való”. Különböző felekezetű házasságra lépők esetében a mindkét felet kielégítő eljárás az volt, ha „háromszor mindkét hitvallású felekezet gyűlésébe isteni tisztelet alkalmával ki hirdettettek és semmi akadály elő nem állván” megköthető volt a házasság (anyakönyvi bejegyzés 1860-ból, unitárius férfi és görög katolikus nő házasságkötésekor).

A felekezetváltás feltételeit csak az unitárius hitre áttérők esetében ismerjük anyakönyvi bejegyzések alapján. Házasságkötéskor a más vallású, de „mostan unitariava let” hívek a felekezetváltást „az uri szent vacsora vétel” rituális aktusával pecsételték meg. 1891-94 között az

unitárius pap öt esetben kereszteli más vallású - köztük görög katolikus - szülők gyermekeit, majd átíratot küld „anyakönyvelés végett az érintett lelkészi hivataloknak

A fentiek alapján tévedés kockázata nélkül elmondható, hogy a többségi felekezet *elkülönült a kisebbségitől, de nem volt ellenséges*: a mindennapi életben teret engedett a kölcsönösségeknek úgy intézményes síkon, mint a személyközi kapcsolatok szférájában.

A két Homoród mentén élő görög katolikus híveket összefogó abásfalvi anyaegyház belső életéről a XIX. századból kevés adatot ismerünk. A csíkszeredai levéltárban csak az 1886-87-es valamint 1891-es, 1893-as évekből maradtak fenn a keresztelési, esketési és halálozási anyakönyvi bejegyzések. 1887-ben román nyelvű volt az anyakönyvvezetés, más években magyar. A születési és esketési bejegyzések közötti jelentékeny számbeli eltérések, valamint a házasságon kívül született gyermekek viszonylag magas száma arra utal, hogy ebben az időben még sokan éltek együtt egyházi áldás nélkül. Például az 1886-87-ben megkeresztelt 16 görög katolikus gyermekből öt törvénytelen születésű volt. Az 1887-es, 1891-es, 1893-as évben viszont csak két-két házasságot kötöttek a faluban a görög katolikus lelkész előtt. Az említett 16 gyermek szülei a következő társadalmi kategóriákba tartoztak: kilenc birtokos, három napszámos, két kalányos, egy-egy kovács és pásztor. 1887-ben elhalálozott 12 görög katolikus, köztük nyolc pásztor, két napszámos, egy-egy kovács és kalányos, az utóbbi kettő foglalkozásából ítélve -, több mint valószínű, cigány etnikumú volt.

Az abásfalvi anyaegyházhoz tartozó, több faluban szétszórta élő görög katolikusok saját településeiken temetkeztek. Az egyházi szertartást Almáson vasárnaponként a híveit látogató lelkész két tekintélyesebb lakóházban magyar nyelven végezte, amíg az 1910-es évek elején a görög katolikusok - a helyi unitáriusok és római katolikusok önkéntes segítségével - templomot nem építettek maguknak a faluban. Több évtizeden át Boér István volt az abásfalvi anyaegyház lelkésze. (Az abásfalvi anyaegyház a fogarasi egyházmegyéhez tartozott.) Alakja a legidősebb volt görög katolikusok emlékezetében máig él. (Először 1877-ben találkozunk a nevével, tanúként szerepel egy unitárius férfi és egy görög katolikus nő esketésén, az unitárius parókián. A helyi szóbeli hagyományban fennmaradt, hogy vasárnaponként szekéren a faluba érkező görög katolikus lelkész fogatával az unitárius parókia udvarára „állott be” lovait pihentetni.⁷ Ezek az apró epizódok jelzésértékűek a két egyház közötti viszony természetére vonatkozóan.)

Más források hiányában a XIX. század végéig az unitáriusok és görög katolikusok egymás mellett éléséről a fentebb említettek mellett csak az 1830-1892 között vezetett unitárius egyházi anyakönyvek kutatására szorítkozhattunk. Ebben a felekezeti vegyes házasságkötések számának időbeni alakulását vizsgáltuk. Az alábbi táblázat a házasságok felekezeti megoszlását foglalja össze 1830-1892 között:

	A házasságot kötők vallása	
	Szám	Százalék
Összes házasság	857	100
Unitárius-unitárius	814	95
Unitárius-görög katolikus	13	1,51
Unitárius-római katolikus	20	2,33
Unitárius-református	10	1,16

Szembetűnő a vallásilag endogám házasságok magas aránya. Ezek az adatok nemcsak felekezeti zártságot, hanem mobilitáshiányt, társadalomszerkezeti merevséget, regionális elszigeteltséget is jeleznek. Az állami anyakönyvvel bevezetése utáni időszakra vonatkozóan (a faluban 1895. október elsejétől kezdődően) már egészen pontos kép rajzolható a vegyes

felekezetű házasságok számának alakulásáról. A továbbiakban főleg a falu görög katolikusainak felekezeti mobilitására figyelünk. A felekezeti vegyes házasságokat az alábbiakban mint a többségi társadalomba való integrálódás mértékét jelző társadalmi kapcsolatot értelmezzük.

A házasságok felekezeti megoszlása 1895-1920 között

	Szám	Százalék
Összes házasság	596	100
Unitárius-unitárius	457	76,6
Unitárius-görög katolikus	42	7,0
Görög katolikus-görög katolikus	28	4,7
Unitárius-római katolikus	20	3,35
Unitárius-református	20	3,35
Görög katolikus-római katolikus	7	1,17

Az 1895-1920 közötti időszakban kötött házasságokban a felekezeti hovatartozást mint párválasztási kritériumot vizsgáltuk. A görög katolikusok megközelítőleg egyenlő arányban (56:49) választottak házastársat felekezeten belül, illetve felekezeten kívül. Következésképp a jelzett időszakban egyik felekezet esetében sem beszélhetünk a korábbi idősakra jellemző merev felekezeti zártságról, éles csoporthatárokról a felekezeti hovatartozás mentén. (Nem tartozik szorosan a témánkhoz, de megemlítjük, hogy ugyanebben az időszakban a vizsgált településen élő néhány zsidó család teljes felekezeti zártságban élt. A házasság előtt álló fiatalok olykor nagyon távoli vidékeken kerestek maguknak élettársat.)

A továbbiakban a fentebb felvetett problémakör árnyalására a felekezeti vegyes házasságokban született gyermekek vallási hovatartozását vizsgáljuk, arra a problémára is keresve a választ, hogy a helyi többségi egyház milyen asszimilációs környezetet jelentett a kisebbségben lévő görög katolikusok számára. Általánosan érvényes magatartásmódként körvonalazódott, hogy, a felekezeti tiszta (görög katolikus vagy más vallású) házasságokban a gyermekek minden esetben a szülők vallását követték. Ahol a szülők különböző vallásfelekezetek hívei voltak, és házasság után megtartották eredeti vallásukat, ott a családon belüli személyközi viszonyulásokban húzódtak a felekezeti határvonalak. 1895-1920 között a vizsgált településen összesen 169 gyermek született felekezeti vegyes házasságban. Megvizsgáltuk, hogy az utódok-természetesen a szülők által eldöntött - valláskövetését befolyásolta-e, hogy a szülők a helyi társadalom „felekezeti térképén” a többségi vagy kisebbségi valláshoz tartoztak-e.

A fiúgyermekek felekezeti hovatartozása a következő képet mutatja: vegyes házasságban 86 fiú született, ebből az apa vallását 73-an (84,9 százalék), az anyáét 13-an (15,1 százalék) örökölték. A valláskövetés megoszlása a fenti szempontok szerint a következő volt: az apa többségi vallású 29, kisebbségi vallású 44 esetben; az anya többségi vallású 6, kisebbségi vallású 7 esetben. Ugyanezen időhatárok között 83 leánygyermek született vegyes felekezetű családban - az anya vallását 77-en, azaz 92,8 százalék örökölte. Az összes esetben a valláskövetés a következő: az anya többségi vallású 43, kisebbségi vallású 34 esetben; az apa többségi vallású egy, kisebbségi vallású öt esetben.

A fenti adatokból nyilvánvaló, hogy a felekezeti vegyes házasságokban az esetek döntő többségében az *utódok az azonos nemű szülő vallását örökölték*. Valószínű, hogy ebben a magatartásmódban világosan rögzített informális társadalmi szabályozás érvényesült. Nem mutatható ki tehát egyik felekezet dominanciája se a valláskövetésben. A vegyes házasságban élők nemcsak megtarthatták vallásukat, de át is örökíthették utódaikra. Ez nem jelenti azt, hogy minden esetben megtartották a különböző felekezetű házaspárok a vallásukat: átállásokra is

találunk példákat, különösen a századforduló után. A valláskövetési szokásokból következett az is, hogy hosszabb időhatárok között nem mutatható ki jelentős változás a görög katolikus felekezeti lakosság létszámában. (Más volt a helyzet a két világháború között, amikor a felekezetválasztás politikai befolyásolás tárgya lett.)

A vallási élet mellett az iskola a helyi társadalom másik formális intézménye, amelynek falai között a különböző etnikumok tagjai találkozhattak. A XIX. század végéig egyházi keretek között működő intézményben az oktatás nyelve - a latin kiszorulása után - a magyar volt. A volt görög katolikus emlékezők szerint a századforduló körül az iskolai oktatást heti egyszeri alkalommal kiegészítő hittanítás nyelve is magyar volt, sőt a görög katolikus lelkész is a magyar identitástudatot közvetítette híveinek (vesd össze a következő fejezet személyes emlékezetanyagával). A falusi iskola a vizsgált időszakban - néhány ritka kivételtől eltekintve - még nem volt a társadalmi felemelkedés eszköze. Néhány elemi elvégzése után különösen az év nagy részében erdei életmódot folytató családok gyermekei maradoztak el fokozatosan a tanításról.

Személyes emlékezések

A mindenkori társadalmi valóság a társadalom szereplőinek interakcióiban konstruálódik. Az alábbi emlékezések az egykori származási és felekezeti különbségeket jelző tudati határok lecsapódásai. Az elkülönülés örökölt, hagyományos formáit átszövő spontán kölcsönösségeket az együttélésben a két világháború közötti külső, politikai indíttatású beavatkozás új tartalmakkal töltötte meg. Ekkor „a román egyházi és állami kimutatások a görög katolikus magyarok létezését egyáltalán nem ismerték el. A román görög katolikus egyház a nacionalizmus úttörőjének bizonyult.” (Pirigy 1991:66.) vizsgálatunk színhelyén is: névelemzés alapján erőszakkal, a korábbi időkben - családi, személyközi kötelékekben született egyéni döntések következtében - unitáriussá lett híveket visszatérítették a görög katolikus vallásra. A karhatalmi segédlettel, fenyegetésekkel, illetve kecsgető társadalmi előnyökkel megtámogatott felekezetváltás (lásd részletesebben Oláh 1993) eredményeképpen megnövekedett a görög katolikus hívek létszáma: így például Almáson 1913-1929 között 344-ről 672-re, Abásfalván ugyanebben az időszakban 46-ról 76-ra emelkedett (Pirigy 1991:66.).

A felekezeti és származási különbségek hangsúlyozottan hierarchikus értelmezése a politikai indítékú befolyásolás következményeként a szembenállás mechanizmusainak felerősödését, az agresszivitás fokozódását, a kirekesztés gesztusainak eluralkodását jelentette a mindennapi kapcsolattartásban.

„Mű otthon a faluba görög katolikusok vótunk, mármint apámék, de hát nem tudtak, apám nem tudott egy szót sem románul, az ő apja sem tudott románul, de a nevünk ilyen vót. A szomszédságon csak mű, a nagybácsink s a Flóra család vót görög katolikus, s még vót egy az utcában, Csiki Mihály, azok es olyan vallásúak vótak. Na, de ott nem vót különbség, ezök csak olyan románok vótak, hogy nem tudott senki egy szót sem románul. A vallás különbözött. A katolikus pap jött fel örökké Karácsonyfalváról nekünk hittant tartani. Azelőtt vót egy vén pap, de magyar embör vót, görög katolikus pap vót, születésileg magyar vót, az sem tudott románul, az öreg vót, s meghalt, osztán többet ne vót más, a katolikus pap jött fel, s az tartott istentisztötletöt.

Az megvót a szomszédok között, hogy karácsony egyszerre vót, de húsvét nem egyszerre vót, az unitáriusoknak hamarább vót egy héttel, s azok örökké küldtek kalácsot az ök

húsvétjokkor, s anyám es igen, mikor a miénk vót. De mü es süttünk, mikor az unitáriusok tartották a húsvétot, mert sokan vótunk gyermekök, nagy család vót, s a gyermek milyen. Nem vót soha semmi nézeteltérés, apámnak olyan jó kollégái s komái vótak, szerették apámat erősen, alkalmas embör vót. Ott, ahol laknak a testvérömék, mellettök lakott Csiki Mihály bácsi, s ott lakott egy vén-vén embör, már csak kicsi gyermek koromtól emlékszöm, ennek a román vallásúaknak, a görög katolikusoknak vót a mestöre, úgy mondták, az oláh mestör, annak a felesége es rokona vót az én anyámnak, az oláh mestörné, de hát azok es magyarok vótak, met nem tudtak egy szót sem románul. én úgy mondom, ahogy van, azt mondták (a faluban), hogy mü románok vagyunk ugye, de nem tudtunk egy szót se románul. akkor nem vót soha különbség, nem vót veszekedés, vallási dologba, vagy csúfolódás sohasem, senkivel az utcába, de a faluba sem, mert akkor nem vótak olyanok az embörök. Nem tettek különbségöt, nem egyáltalán!”

(Sándor Mihályné, Vaszi Róza született 1903)

„A pap Abásfalváról járt átal, amíg élt, azt mondta, magyar görög katolikusok vagyunk, mondta a hittanórán a gyermeköknek. Így mondta ő, Boér István vót a neve, vasárnaponként jövogetött ide, amíg templom nem vót, azt mondta bácsim, hogy itt tartották a háznál az istentiszteletöt. Na, de osztán ő meghalt, s jött az új világ, hogy románok lettünk a tizennégyes háború után. Akkor jött vót ide Teodorán pap, egyszer elment, itthagytott, mert Dicsőszenmárton mellett egy faluban, úgy hívták Sütötélke - ő odavaló vót -, s ott kihalt a pap, s vót az egyháznak, ő úgy akarta, hogy kaparintsa meg ott a szülőfalujába. Osztán nem sikerült, mást tettek oda, nem tudta azt a posztot elfoglalni, s akkor visszajött-közbe jött vót ide egy más pap, de addig kérvényözte magát, hogy visszatették-, s osztán akkor fogott neki az új templom építésének. A régít elbontották, s az újat a helyibe kezdték építeni, a pénz az államtól vót, de vót segítség es, mert a lövétei népek es jöttek követ hordani, s közmunka es vót, kötelező közmunka mindenkinek, az unitáriusoknak es. A régi templom nem vót kicsike, ott elfértek a görög katolikusok jól, azt nem kellett vóna elbontani, nem lett vóna annyi bosszúság.

Osztán negyvenbe jött a magyar világ, münköt es odahívtak az unitárius egyházhoz, azt mondta a pap, hogy előbb át kell állni unitáriusnak, s azután mehet más vallásra, aki akar. Én azt mondtam, hogy a római katolikus vallást gyakoroltam, odajártam a római katolikusokhoz, miután a vén pap, Boér István elhalt vót, s mondtam, állok vissza a római katolikus vallásra, mert azt tanóltuk. Osztán apósom utánam római katolikusnak maradt, a többiek maradtak az unitárius valláson. Csak annyi vót a különbség, hogy a római katolikus mondta a Szentmisét latinul s a görög katolikus magyarul.”

(Vaszi István született 1905)

„Mielőtt Teodorán lett vóna a pap, azelőtt vót egy vén pap, Boér István vót a neve. Mikor azt az első kicsi templomot megépítötték, akkor jött vasárnaponként, szekérrel hozatta magát s vitette haza. Mikor én megnősültem, huszonhétbe, akkor nekünk békét hagytak, hogy menjünk, amerre akarunk. anyám unitárius vót, apám már akkor nem élt, én unitárius leánt vettem el, s én es unitáriusnak állottam. osztán engömöt téröngettek vissza. Teodorán pap, az csak az urakkal tárgyalt, a cerán embörrel nem foglalkozott, ő már mindenkiből románt akart csinálni, pedig románul senki nem tudott a faluba, csak a cigányok közül vaj egy. Szedték ki mindenkinek a származását, s ha valamelyik ága román vót, akkor állítani akarták oda a görög katolikusokhoz.

Harmincötötől a községi irodán vótam mint pénztárnok. Egy hónapi gyakorlatot csináltunk, egy hónapot vótunk Oklándon, az iskolába, tanítottak ilyen községi ügyekre, a községvezetés dolgaira. S akkor, amikor végeztünk, csináltak egy bált, s akkor román viseletbe öltöztettek, bocskorba s hosszú ingbe, de én nem vettem fel. Én nem vállaltam az egyháznál soha semmiféle hivatalt. Ez a második nagy templom vót, sok pénzt belé raktak, úgy lehet, két esztendő alatt épült fel, már

lehetött benne szertatást tartani, annyira vót, még a vértanúk es ki vótak benne téve. Az építés, az mindenféleképpen ment: segétött az állam, a község, még a lövéteiek es. Osztán negyvenbe nekimentek, s lebontották, de a hasznot nem tették az államnak, hanem elhordták, zsebre tették, abban sok minden vót. A bontásnál nem vótam ott, nem es mentem arrafelé sohasem. Én azt sohase hallottam azelőtt, hogy ellentét lett vóna a nép között a vallás miatt, mindenki barát vót a másikkal. De osztán meglett az ellentét. Az a templom, ha megmaradt vóna, eddig úgyes tönkrement vóna. Nem lett vóna híve, aki fenntartsa. Itt míg Teodorán nem csinálta a valláskülönbségöt, addig nem vót baj. Hát ha ő itt maradt vóna, s a helyzet olyan lett vóna, itt lett vóna románság elég. A román egyháznak vót valamennyi birtoka es, de hát a szegény embör szegény embör vót akkor es.”

(Vaszi Miklós született 1905)

Összefoglalás

A feudalizmus évszázadaiban a faluba beköltöző román családok a többségi magyar környezetben, a hosszú együttélés folyamatában integrálódtak a helyi társadalomba. A nyelvváltás és az életformabeli azonosulás, a teljes beilleszkedés az akkulturációs folyamat állomásait jelentették, ennek során a szembenállás, elhatárolódás mechanizmusai a nyilvános társadalmi kapcsolatrendszerben fokozatosan teret veszítettek az integráló mechanizmusokkal szemben. A társadalmi együttélésben, életmódbeli egységesülésben, a vagyoni különbségek csökkenésében megnyilvánuló spontán - lefolyásában hosszas, konfliktusmentes - asszimiláció a helyi gazdasági-társadalmi tényezők összhatásának eredménye volt. A többség formális társadalmi szerveződései (egyház, iskola) integráló intézményekként is működtek, a beolvadásban a magyarok számbeli fölénye döntő tényező volt. Véleményünk szerint a lokális feltételrendszer kizárólagos hatása az asszimilációban egyértelmű.

Századunk tízes éveire az etnikai származástudatot a felekezeti különállás őrizte meg. A görög katolikus vallásnak és a hozzá kapcsolódó kulturális hagyománynak fontos szerepe volt a román eredetű családok önmeghatározásában, szimbolikus összetartozás-tudatában. Elkülönböződésük a többségi magyaroktól az említett időszakban a vallási kulturális formák gyakorlására és a másoktól való különbségtételre épülő kollektív azonosságtudatra korlátozódott. Az elkülönülés nem etnikai, hanem szociális határok mentén történt. Ezeket a határokat a két világháború közötti politikai beavatkozás aktivizálta, és megpróbálta - sikertelenül - visszafordítani a már befejezett asszimilációs folyamatot, konfliktusokkal, agresszivitással, feszültségekkel terhelve meg a helyi mikrotársadalmi kapcsolatrendszert.

* A tanulmány a székelyudvarhelyi Haáz Rezső Kulturális Egyesület támogatásával készült.

JEGYZETEK

- 1 A *Székely Oklevéltár I.* kötetének (Bukarest, Kriterion Könyvkiadó 1983) 59., 81., 118., 207. és 228. lapján adatok találhatóak a székelyek és a román vagy román eredetű lakosság közötti gazdasági cserékről. Ezekből a forrásokból az „oláh” kifejezés szociális tartalma értelmezhető.
- 2 A fentebb idézett munkában a kevert nyelvhasználatra is találunk adalékot egy szentegyházsolárhfalvi periratban 1590-ből (i.m. 126.).
- 3 „Magyar görög katolikus románok (Vallási-etnikai feszültségek egy székely faluban a két világháború között)” címmel tanulmányt közölt a jelen folyóirat 1993/2-es száma, amelyben az itt elemzett székely község nemzetiségi összetételét, sorsát vizsgálta a két világháború közti időszakban. A betetőző esemény a hivatalos nyomásra 1940-ben felépült görög katolikus templom lebontása volt a falu lakói által 1941-ben. A magyar agresszió példájaként gyakran felhozott esemény végül nem bontotta meg a faluban élő különböző eredetű lakosok összhangját.
- 4 Ezeket az adalékokat egy Homoródalmáson fennmaradt kéziratos füzetből idézzük. A szerző birtokában.
- 5 Az adatok forrása: *Az első magyarországi népszámlálás 1784-1787.* Budapest, Központi Statisztikai Hivatal 1960.
- 6 A falura vonatkozó demográfiai adatokért Varga E. Árpádnak mondunk köszönetet.
- 7 Bencző Dénes (született 1929) homoródalmási unitárius lelkész szóbeli közlése.

IRODALOM

- Jakab Elek-Szádeczky Lajos: *Udvarhely vármegye története a legrégibb időtől 1849-ig.* Csíkszereda, Pallas-Akadémia 1994.
- Erdélyi Magyar Szótörténeti Tár II.* Bukarest, Kriterion Könyvkiadó 1978. 1054.
- Duby, Georges-Lardreau, Guy: *Párbeszéd a történelemről.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1993.
- Gyáni Gábor: Asszimiláció és akkulturáció a századfordulós Budapesten. *Regio* 1995.1 2. 101-113.
- I-Ieclanann, Friedrich: Emicitás, modern nemzetállam és etnikai kisebbségek. *Regio* 1992. 1. 18-21.
- Hermann Gusztáv Mihály: *Kishomoródmente.* Kézirat. 1993.
- Imreh István-Patak József A székely falu gazdasági-társadalmi szerkezete a XVI. század végén és a XVII. század elején. In: *Székely felkelés 1595-1596.* Előzményei, lefolyása, következményei. Bukarest, Kriterion Könyvkiadó 1979.
- Oláh Sándor: Magyar görög katolikus „románok”. *Regio.* 1993. 2.
- Orbán Balázs: *A Székelyföld leírása. I.* Pest 1868.
- Pázmándy Zsuzsa: Az urbanizáció hatása a szlovákiai, illetve vajdasági magyar és német kisebbségek asszimilációjára. *Regio* 1992. 1. 32-47.
- Dr. Pirigy István: *A görög katolikus magyarság története. Ikva.* Budapest 1991.
- R. Várkonyi Ágnes: Az önálló fejedelemség utolsó évtizedei (1660-1711). In: *Erdély története II.* Budapest, Akadémiai Kiadó 1986.
- Zepezárter Jenő: *A Kishomoród mente gazdaságtörténeti vázlatja Udvarhely vármegyében.* Kézirat. 1993.

SÁNDOR OLÁH

Rumanian Assimilation in Szeklerland (Case Study)

The study examines the historic background to an ethnic conflict in a Szekler village - the forced construction of a Greek Catholic church and its destruction in 1940-1 - in the light of the development of ethnic composition of the population. On the basis of historic sources, documents and personal memories the author describes how the Orthodox (later Greek Catholic) community, which arrived in the 16th century, lived with the majority Unitarian Hungarian

population. Using detailed registry data the author describes the whole process by which these people are gradually assimilated whilst being aware of their origins but losing their mother-tongue. Within this slow and peaceful process, the forced re-Rumanisation of the interwar period appears as but a brief episode.

As to what this all means in the lives of the village people, one can deduce a subtle picture from the interviews found at the end of the piece, interviews with Rumanian descendants whose mother-tongue is Hungarian and who have memories covering almost the whole era of the century part.